

Богдан Боцюрків

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В КАТАКОМБАХ (1946 - 1989)*

Сталінські репресії проти Греко-Католицької Церкви, які поширилися також на заселені українцями території Польщі (1947) і Чехо-Словаччини (1950), не змогли знищити цю Церкву або розірвати симбіотичний зв'язок між греко-католицизмом і національною свідомістю українців Галичини та Закарпаття. Атеїстичний режим відверто застосовував силу для нав'язування греко-католикам Російської Православної Церкви (РПЦ). Тим самим він позбавив її легітимності в очах віруючих та зробив ще більше залежною від державного захисту перед нелегальною Українською Греко-Католицькою Церквою.

Парадоксально, але кампанія «возз'єднання» не зустріла серйозного спротиву підпільного українського руху опору. Спротив розпочався аж після Львівського «собору». В серпні 1946 р. націоналістичне підпілля видало ультиматум до «возз'єданого» духовенства з вимогою прилюдно зректися свого відступництва. Деякі священники погоджувалися з цією вимогою або намагалися пояснити мережі Організації Українських Націоналістів (ОУН) недобровільність, а тому й недійсність свого «навернення»; інші ж не наважувалися цього робити, боячись репресій з боку влади. На таємній зустрічі з пред-

* Написаний у 1989 р. розділ для неопублікованої Українським науковим інститутом Гарвардського університету колективної англійської історії Церкви в Україні на відзначення тисячоліття хрещення України-Русі. Доповнений новими документальними даними, цей розділ увійде в монографію «Українська Греко-Католицька Церква під більшовиками», яку автор готує для публікації англійською мовою. Всі права застережені за автором. Передрук цієї праці повністю чи частинно, як і переклад іншими мовами, – лише за письмовою згодою автора.

Переклад з англійської Ліліани Гентош та Оксани Молочко.

ставниками підпілля присутній на ній речник колишньої «ініціативної групи» дав пояснення ролі й мотивів поведінки Гавриїла Костельника: за загальним визнанням, «ініціативну групу» сформовано примусово, Костельник був переконаний, що Кремль за ніяких умов не буде толерувати Греко-Католицьку Церкву. Він сприйняв формальне «возз'єднання» з Московським патріархатом як зло менше, ніж повне знищення греко-католицького парафіяльного духовенства, якому відводив виняткову керівну соціальну і моральну роль у спустошених війною галицьких селах. Тому «навернення» Костельника та інших було потрібне для збереження того, що могло бути збереженим; навернення це було примусовим з боку влади, а тому недійсним¹.

Вбивство Костельника 20 вересня 1948 р., усупереч твердженням радянської пропаганди, не було справою націоналістичного підпілля або «агента Ватикану». Докази, подані родиною Костельника й іншими незалежними джерелами, переконливо вказують на причетність до замаху Міністерства Державної Безпеки (МДБ)². Щодо іншого вбивства – Ярослава Галана, головного антиуніатського пропагандиста, то його, можливо, здійснили члени ОУН, але при сприянні МДБ³.

ОСТАННІ РОКИ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ

Найважчим періодом у діяльності Греко-Католицької Церкви були останні роки сталінського режиму. МДБ вистежило таємно призначених екзархів греко-католицьких єпархій. Незадовго до свого арешту митрополит Йосиф Сліпий призначив чотирьох управителів, серед них єпископів Будку та Чарнецького, яких було ув'язнено разом з ним 11 квітня 1945 р. Архимандрит Климентій Шептицький виконував свої обов'язки до арешту в червні 1947 р., віце-провінціал редемптористського чину Йосиф

де Вот служив аж до свого вигнання у Бельгію в грудні 1948 р. Перед від'їздом о. де Вот передав обов'язки редемптористу о. Іванові Зятику, якого незабаром заарештували, катували і врешті засудили в 1950 р.⁴ На деякий час відповідальність за керівництво Церквою перебрав о. Микола Хмільовський (імовірно, він діяв під псевдонімом «о.Проф. М. Лаврівський, глава підпільної Греко-Католицької Церкви»), коли ще переховувався в уцілілих жіночих монастирях і співпрацював з проводом УПА/ОУН. Його, проте, також було заарештовано і засуджено на початку 1950-х рр. у Ростові-на-Дону⁵.

У Станиславові єпископ Григорій Хомишин залишив генеральним вікарієм о. Григорія Балагурака, місцевого настоятеля монастиря василіан. Балагурак був заарештований у 1945 р.⁶ – за організацію разом з редемптористським ігуменом Романом Бахталовським «нелегального єпископату» і підтримування «нелегальних контактів з Ватиканом»⁷.

До 1 вересня 1946 р., згідно з підпільним звітом ОУН, у Львівсько-Тернопільській єпархії тільки 60 греко-католицьких священників, що відмовилися прийняти православ'я, були ще на волі⁸. У жовтні того ж року в новоутвореній Дрогобицько-Самбірській єпархії лише 14 парафіяльних священників, які «чинили опір», не були заарештовані⁹. Згідно з архиєпископом Львівським Макарієм (Оксіюком), до кінця 1947 р. 1124 парафіяльних священники Галичини «підписались» за православ'я: 522 – у Львівсько-Тернопільській єпархії, 277 – у Станиславівській і 325 – у Дрогобицькій єпархії¹⁰. Проте, як стверджує підпільне донесення, «навіть ті священники, що перейшли на православ'я, у своїй більшості співпрацювали з визвольним рухом»¹¹.

Серед монашого духовенства лише декілька осіб зреклося унії. На короткий час усе ще чинні монастирі залишалися островами українського католицизму; найвідомішим був василіанський монастир у Гошеві (закритий

